

Karpiński, Rafał

"Sztuka w służbie Reformacji. Śląskie ambony 1550-1650", Jakub Pokora, Warszawa 1982 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 75/1, 210-211

1984

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

polityczne (rzadziej religijne) stanowiły dokumentację potrzebną w działaniu sejmowym i w kontaktach z wyborcami.

Ostatni rozdział przyniósł ustalenia dotyczące dezaktualizacji „Tomicianów” w pierwszej połowie XVII w. wyrażającej się w zaprzestaniu odpisów, wycofywaniu z obiegu i rozpraszeniu kolekcji. Przyczyną były zmiany w kulturze politycznej. Zmieniły też wkrótce charakter sylwy, w których coraz więcej miejsca zajmowały erotyki, horoskopy, przepisy domowe i porady gospodarskie. W aneksie dołączone zostało 13 szkiców przedstawiających dzieje poszczególnych kolekcji po śmierci Górskiego, uzupełnione tablicą z ich wykazem oraz drugą ze schematem filiacji.

Książka ma walory wydarzenia naukowego. Pokazuje wartość metody, która pozwala przejść od obserwacji źródłowych do ważkich ustaleń z zakresu dziejów kultury politycznej. Przynosi jednocześnie bogactwo materiału oraz dociekliwe i na ogół przekonujące interpretacje.

S. G.

Jakub Pokora, *Sztuka w służbie Reformacji. Śląskie ambony 1550—1650*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982, s. 334 + 170 ilustr.

Podstawą książki jest rozprawa doktorska powstała w Uniwersytecie Wrocławskim na seminarium prof. M. Ziata. Autor zanalizował 114 kazalnicy śląskich w tym 11 niezachowanych, poświadczonych źródłowo. Ogromna ich większość należała do świątyń protestanckich, tylko dziewięć pochodzi z kościołów katolickich.

Swymi badaniami J. Pokora powiększył o 51 liczbę obiektów wymienionych w katalogu Lutscha „Verzeichnis des Kunstdenkmäler der Provinz Schlesiens” (t. I—IV, 1886—1896).

Najwcześniejsza jest niezachowana kazalnica protestancka ze Swierzawy (1562 r.), najstarsza zachowana należy do kościoła protestanckiego z Góry Śląskiej (1571 r.), zaś pierwszą katolicką amboną śląską — z Wysokiej — datuje się na początek XVII w.

Książka dzieli się na trzy podstawowe części: w pierwszej, konstrukcyjnej zanalizowano rolę kazania w liturgii i miejsce ambony w świątyni, kwestie formalno-artystyczne, oraz treści ideowe, szeroko uwzględniając wyposażenie literackie ambon; część druga to katalog kazalnicy ułożony alfabetycznie, zawierający prawie wszystkie zachowane ambony śląskie z lat 1550—1650, także przebudowane, z niezachowanych uwzględniono te, co do których istnieją w miarę pełne przekazy źródłowe. Pominięto zaś te silnie przebudowane obiekty, które są nieinteresujące ze względu na formę i treść: z Baldwinowa, Namysłowa, Bierowa, Grodziska, Kruszyń, Małujowic, Mierczyc, Oleśna i Strzelc Opolskich; część trzecia to album 170 czarnobiałych ilustracji uszeregowanych alfabetycznie według nazw miejscowości.

Ambony śląskie czerpały tematy biblijne najczęściej z ksiąg Psalmów i Izajasza oraz z ewangelii Mateusza, Łukasza i zwłaszcza Jana.

W książce zamieszczono dwa aneksy: 1. Andrzeja Calagiusa „Suggestum Magdalaemum” z 1581 r. według facsimile z wydania z 1728 r.; 2. Kontrakt na kazalnicy legnicką z 1568 r. drukowany tu za wydaniem z XVIII w.

Książkę zaopatrzone w indeksy: nazw i nazwisk, tematów ikonograficznych i wersetów biblijnych oraz obszerne dwunastostronicowe streszczenie w języku niemieckim.

Ta ważna dla historyka sztuki rozprawa, istotna też dla historyka religijności i szeroko rozumianej kultury, nie uniknęła pewnych anachronizmów: jaki jest sens informacji, że ambony śląskie badanego okresu stanowią trzecią część ambon istniejących na ziemiach polskich w dzisiejszych granicach?

R.K.

Marc Raeff, *The Well-Ordered Police State. Social and Institutional Change through Law in the Germanities and Russia, 1600—1800*, Yale University Press, New Haven and London 1983, s. X, 284.

Użyte w tytule pojęcie „policji” ma zakres szeroki, właściwy epoce, o której mówi książka Raeffa. Autor zastanawia się nad jednym z najbardziej intrygujących problemów historii społeczno-gospodarczej — przyspieszonym tempem rozwoju Europy w ostatnich stuleciach — i stara się określić, jaką rolę w tym procesie odegrały instytucje nowoczesnego państwa. Przedmiot badań Raeffa sytuuje się zatem na pograniczu historii społecznej i tradycyjnie rozumianej historii państwa i prawa.

Praca składa się z trzech części, powiązanych tematyką, lecz różniących się pod wieloma względami. Część pierwsza, oparta głównie na literaturze przedmiotu, zarysowuje intelektualne podłoże omawianych później przemian. Część druga, najobszerniejsza, wykorzystuje jako źródło niemieckie przepisy administracyjne z XVII i XVIII w. Kraje niemieckie zrodziły w tej dobie ideę „państwa policyjnego”, wszechogarniającego aparatu administracyjnego, rygorystycznie kierującego życiem społecznym i gospodarczym. Raeff analizuje metody, którymi teorię tę usiłowano wcielić w życie. Wreszcie część trzecia, owoc studiów autora nad historią Rosji, traktuje o mechanizmach i efektach przenoszenia w XVIII w. wspomnianych metod na grunt rosyjski. Dla Raeffa Rosja Piotra I i Katarzyny II może być modelowym przykładem modernizacji dokonywanej przy szczególnie znaczącym udziale państwa.

W obserwowanych działaniach administracji — w których obok świadomych dążeń władz zauważyć można łatwo przejawy własnej, wewnętrznej dynamiki rozwojowej instytucji — dostrzega autor czynniki zarówno pobudzające siły społeczeństwa, jak też kępujące je.

Najogólniej biorąc, Raeff uważa ideę „państwa policyjnego” za dążenie do forsowania rozwoju w ramach *status quo ancien régime'u*. Stąd stopniowo ujawniające się wewnętrzne sprzeczności tej teorii.

Książka opatrzona jest w obszerny wykaz źródeł i indeks rzeczowo-osobowy.

T.K.

O. Augustyn Kordecki, *Pamiętnik obłężenia Częstochowy 1655 r.* (b. wyd. m. r. wyd., [Częstochowa 1982?]), s. 128.

„Nova Gigantomachia contra Sacram Imaginem Deiparae Virginis” zwana potocznie — niezbyt szczęśliwie — pamiętnikiem A. Kordeckiego posiada bogatą literaturę (zwłaszcza prace A. Kerstena); była też kilkakrotnie wydawana: w języku oryginału (łacina) czterokrotnie w okresie staropolskim, tyleż razy w tłumaczeniu polskim. Pierwsza polska edycja „Nowej Gigantomachii” J. Łepkowskiego z 1858 r., była podstawą wszystkich kolejnych, z 1867, 1900, 1956, a także mniejszej. Obecne wydanie sprowadza się do przedruku „Nowej Gigantomachii” z edycji londyńskiej Tokarskiego z 1956 r. Książkę przygotowano na